

BUITENLANDSE WERKWEEK KELL AM SEE – 1 T/M 7 OKTOBER 2011

Anneke van der Putte (red.)

Brederostraat 9, 6531 CA Nijmegen

Met medewerking van de deelnemers

Putte, A. van der (ed.), 2012. On the foray in Kell am See, Germany, 1–7 October 2011. *Coolia* 55(4): 182–188.

Kell am See was the home base during the 2011 foray of the NMV in Germany. 563 species were found and some interesting or exciting finds are described here, such as *Pycnoporellus fulgens*, *Lacrymaria pyrotricha*, *Terana coerulea*, *Inocybe calamistrata*, *Limacella guttata*, *Porphyrellus porphyrosporus* and *Tyromyces chioneus*.

De Buitenlandse Werkweek vond dit jaar plaats in Kell am See, in het gebied dat Schwarzwälder Hochwald heet en aansluit bij het natuurpark Saar-Hunsrück in Duitsland.

Inleiding (Bert Tolsma)

We verbleven in het Kreisjugendhaus (Kreis Trier-Saarburg), een centrum dat plaats kan bieden aan 44 personen, maar waar we met 26 mensen gebruik maakten van de gehele accommodatie; het was daarmee een zeer geschikt onderkomen voor onze mensen.

Vanaf de eerste dag maakten we gebruik van de diensten van de Hochwälder Kahlköpfe, een groep van zo'n 9 mycologen uit de omgeving die ons elke dag met ten minste 2 gidsen door de terreinen leidden. Atte en ik hadden bij onze voorbereidingen van de werkweek min of meer toevallig contact met hen gekregen en ze waren ons graag ter wille. Het heeft ons zeer geholpen de werkweek te doen slagen. Want ondanks het droge, zonnige weer van de laatste weken, of ook wel mede dankzij, werd het een week met prachtige tochten door uitgestrekte gebieden met niet heel veel, maar soms wel bijzondere paddenstoelen. We hadden aange-

geven graag zowel naar terreinen op zure tot neutrale als wel kalkrijke bodems te gaan en daarmee hebben de Kahlköpfe goed rekening gehouden. Daarvoor moest soms iets meer gereden worden dan gewenst, maar het was wel overeenkomstig de afspraken.

De eerste dag bezochten we een Moerasgebied bij Kell am See, met zure bodem. De tweede dag stond een gebied met neutrale bodem op het programma: het Hüttersdorf-Bubricher Wald; de derde dag bezochten we een kalkgebied bij

Figuur 1. Grote kleefparasol (*Limacella guttata*).
(Foto: Bert Tolsma)

Figuur 2. *Porfierboleet* (*Porphyrellus porphyrosporus*). (Foto's: Anneke van der Putte)

Merchingen, de 4de en 5de dag brachten we een bezoek aan resp. “Großer Horst” bij het plaatsje Schmelz, met neutrale bodemgesteldheid, en aan het bosgebied rond Kell am See, zure bodem met kalkinslag.

Voor de eerste twee dagen waren we verrast door de vele vondsten, en de laatste dag, een tocht door overwegend naaldbos, was met een aantal zeldzame soorten een topdag. Voor *Pluteus roseipes*, Porfierboleet (*Porphyrellus porphyrosporus*) en Grote kleefparasol (*Limacella guttata*) ga je wel op de knieën en dat werd dan ook door de fotografen veelvuldig gedaan. Leuk om te vermelden hoe enthousiast Ditte Bandini en ook haar vriend Bernd Oertel uit Duitsland, leden van de NMV, waren over de sfeer die ze aantroffen onder hun Nederlandse collega-mycologen; ze voelden zich zeer welkom. Ditte heeft in een jaar tijd ruim 100 soorten vezelkoppen leren kennen; het enige genus waarmee ze zich bezighoudt. Wat betreft de Kahlköpfe – en sommige van hen hebben echt nog wel haar en zijn zeker niet oud - kan ik uit eigen waarneming melden dat ook daar de sfeer onderling prima is; we hebben dat zelf kunnen constateren.

Leve de TomTom! (Huib de Kam)

De autorit naar Kell am See vond plaats onder deskundige leiding van het navigatieapparaat. Een betrouwbare metgezel, waar je een beetje vriendelijk mee moet omgaan. Bij aankomst in de buurt van Kell am See zagen mijn reisgenote en ik een routebord met de aanwijzing: Kreisjugendhaus naar rechts. Onze TomTom gaf aan: rechtdoor. Wat doe je dan? Je gaat rechtdoor, want de navigatie heeft altijd gelijk! Zo reden we het naburige dorp Schillingen binnen en via een paar straatjes werden we een bospad ingevoerd. Op een bospad mag je rijden en dat deden we dus ook. Helaas stond verderop rechts van de weg een rond bord met rode rand en dat betekent iets, maar gelukkig zagen we ook een bordje met de uitzondering “Anlieger frei”. Die TomTom weet toch ook maar alles. Even verder zagen we licht aan het einde van het bospad en ontdekten we een gebouw, en figuren in de vorm van bekende mycologen die met koffers aan het sjouwen waren. Echt goed van die TomTom, we waren er.

Maar helaas: op geringe afstand van onze eindbestemming manifesteerde zich aan het einde van het bospad een obstakel in de vorm een levensgrote slagboom met een enorm slot er op. De toegang bleek versperd! In onze verbouwereerdheid misten we gelukkig de grijnzende gezichten van enkele koffersjouwers, die enkele tientallen meters verder het tafereel vanaf de parkeerplaats stonden gade te slaan. Duitsers zijn vriendelijke mensen - de

Figuur 2. Groene anijstrechtterzwam (*Clitocybe odora*). (Foto: Huib de Kam)

***Pycnoporus* en *Pycnoporellus* (Nel Bulthuis)**

De kleurigste vondsten wellicht van deze Buitenlandse Werkweek waren twee houtzwammen die oppervlakkig gezien wel wat op elkaar lijken: *Pycnoporus cinnabarinus* (Vermiljoenhoutzwam) en *Pycnoporellus fulgens*. Beide zijn mooi oranje-rood, fluwelig en oranje-roestkleurig vezelig en gezoned. Beide zijn gaatjeszwammen, groeien consolevormig op hout, en zijn éénjarig. Microscopisch horen ze allebei tot de familie van de Basidiomyceten. Er zijn enkele macroscopische verschillen. Het substraat waarop de houtzwammen groeien, is verschillend. *Pycnoporus cinnabarinus* groeit op loofhout, zelden op naaldhout, en *Pycnoporellus fulgens* groeit op naaldhout, heel zelden op loofhout. *Pycnoporus cinnabarinus* komt vaak voor op liggend, ‘vers’ dood berkenhout en heeft voorkeur voor zonnige, open plekken, kaalslag, enz. (‘lichtminnend’). Het mycelium ervan is rood-oranje (in het hout). Hij groeit soms samen met *Trametes* en *Schizophyllum commune* (Waaiertje). De Vermiljoenhoutzwam

Figuur 4. Vermiljoenhoutzwam (*Pycnoporus cinnabarinus*). (Foto: Henk Huijsen)

beheerder zag ons ook en kwam met een verlossende sleutel ons doorgang verlenen. Zijn opmerking “Sie haben ein TomTom vielleicht?” was nog vileiner dan de gezichten van de grijnzende ‘Holländer’.

Wat de TomTom betreft, de weg door het bos bleek 42 meter korter te zijn dan de officiële weg door Kell am See.

komt in Nederland steeds vaker voor en veroorzaakt witrot; deze soort lijkt veel op een rode *Trametes*.

Pycnoporellus fulgens groeit op dood naaldhout, vooral op sparren. Het hout is vaak eerst door Roodgerande houtzwam (*Fomitopsis pinicola*) aangetast. *Pycnoporellus fulgens* heeft voorkeur voor een vochtige standplaats. Deze houtzwam komt in Nederland niet voor en is in Europa zeldzaam. Volgens Ryvarden is *Pycnoporellus fulgens* verwant aan de Dennevoetzwam (*Phaeolus schweinitzii*).

De poriën van *Pycnoporus cinnabarinus* (3-4 per mm), oranje-rood, zijn iets groter dan die van *Pycnoporellus fulgens* (2-3 per mm). Bovendien zijn de poriën van deze laatste bij oudere exemplaren iets gespleten, en lijken ze op tandjes of stekeltjes. Daarom werd deze houtzwam vroeger ingedeeld bij de stekelzwammen. *Pycnoporellus fulgens* veroorzaakt bruinrot.

Microscopische verschillen zijn er ook. Het hyfensysteem van *Pycnoporus cinnabarinus* is trimitisch, in tegenstelling tot dat van *Pycnoporellus fulgens*, dat monomitisch is. *Pycnoporus cinnabarinus* heeft gespen, geen cystiden en is KOH-neutraal. *Pycnoporellus fulgens* heeft geen gespen, wel cystiden en de KOH-verkleuring is bloedrood. De sporen van *Pycnoporus cinnabarinus* zijn iets korter en iets smaller dan die van *Pycnoporellus fulgens*.

Lacrymaria's (Henk Huijser)

De laatste jaren leverden werkweken naar Duitsland regelmatig vondsten op van de Vurige franjehoed (*Lacrymaria pyrotricha*). Ook afgelopen jaar werden enkele fraaie exemplaren van dit taxon gevonden en natuurlijk ontspon zich weer de discussie: "goede soort of slechts een vorm of variëteit van de Tranende franjehoed (*Lacrymaria lacrymabunda*)". Opvallend is, dat ik dit in Nederland zeldzame taxon bij mijn tochten door vooral Brabant en Limburg in vijftendertig jaar nog nooit ben tegengekomen, terwijl wel jaarlijks grote aantallen van

Figuur 5. *Pycnoporellus fulgens*. (Foto: Henk Huijser)

Figuur 6. Vurige franjehoed (*Lacrymaria pyrotricha*). (Foto: Henk Huijser)

Figuur 7. *Tranende franjehoed* (*Lacrymaria lacrymabunda*). (Foto: Henk Huijser)

de Tranende franjehoed mijn pad kruisen. Mogelijk zijn er tussen beide taxa ook subtiële ecologische verschillen. Nu is het wel zo dat oude exemplaren van de Vurige franjehoed moeilijk te onderscheiden zijn van die van de Tranende franjehoed en het is daarom niet verwonderlijk, dat verschillende mycologen in beide soorten slechts vormen van één zeer variabele soort zien. Bijvoorbeeld Erhard Ludwig geeft in zijn 'Pilzkompendium' Band twee goede afbeeldingen van beide soorten en komt tot de conclusie dat er talloze overgangen bestaan en dat het inderdaad om één variabele soort gaat. Ook in het gele 'Overzicht van de Paddenstoelen van Nederland' staat onder Vurige franjehoed, dat het mogelijk slechts een variant van de Tranende franjehoed is. De 'Funga Nordica' daarentegen splitst het 'lacrymabunda-complex' weer op in drie soorten, waarbij de Vurige franjehoed van de Tranende franjehoed te onderscheiden zou zijn door een meer vlezige hoed en hoedhuidhyfen met zwaardere incrustaties. Hoewel er de laatste jaren rond het geslacht *Psathyrella* het nodige moleculaire werk is verricht, werd niet duidelijk of de in de 'Funga Nordica' door H. Knudsen gepresenteerde *Lacrymaria*-tabel al gebaseerd is op dergelijk werk; de toekomst zal het leren. Wat het resultaat ook zal zijn, laat niemand er zich van weerhouden te genieten bij het vinden van deze opvallend 'vurig' gekleurde franjehoed met 'tranende' lamellen; vooral jonge exemplaren ogen bijzonder fraai.

'Korstjes' (Hermien Wassink)

Phanerochaete septocystidia is een geel/oker- tot wijnkleurige korst. Deze vondst had een vrij glad oppervlak en enkele rizomorfen. Onder de microscoop is hij snel te herkennen, en mooi om te zien, vanwege de grote gesepteerde cystiden zonder gespen en de enig-

zins worstvormige sporen. Het korstje wordt in verschillende Europese landen gevonden; uit Nederland zijn slechts enkele vondsten (onder de naam *Candelabrochaete septocystidia*) bekend. *Hyphodontia barba-jovis* (Franjetandjeszwam) werd op veel plekken aangetroffen. Een leuke vondst was *Junghuhnia nitida* (Zalmkleurige poria), hoewel er niks zalmkleurigs te bespeuren viel. Met *Physisporinus vitreus* (Glazige buisjeszwam) en *P. sanguinolentus* (Bloedende buisjeszwam) bleef het opletten. Juist als je denkt ze goed uit elkaar te kunnen houden, komt er bij een volgende vondst toch weer even twijfel. *P. sanguinolentus* is wit van kleur en kleurt bij beschadiging onmiddellijk rood en daarna zwart. *P. vitreus* is niet zo helder wit en heeft altijd iets “glazigs” (dit is vooral aan de randen goed te zien). Het hymenium voelt behoorlijk stevig aan. De verkleuring laat langer op zich wachten en is meer bruinig. We konden onze kennis testen, want vooral *P. vitreus* werd in veel terreinen en op verschillende substraten gevonden. Beide soorten komen op zowel loof- als naaldhout voor. Anneke had het geluk (of kwam het door goed zoeken?) tot twee maal toe een blauw gekleurd korstje te vinden: eerst was er *Terana coerulea* (Blauwe korstzwam) en op de bast van een dode beukentak zat als een viltig/spinwebachtig dekentje *Byssocorticium atrovirens* (Groenblauw vliesje). Aan laatstgenoemd korstje is méér blauws te zien. De dikwandige, ronde sporen met één grote oliedruppel zijn cyanofiel (ze kleuren in methyblauw blauw tot violet). Ook de hyfen, zowel met als zonder gespen aanwezig, hebben een lichte blauwgroene kleur. De basidiën bevatten veel oliedruppels en zijn aan de (soms wat opgezwollen) top vaak iets gebogen.

Op de laatste excursie wees Armin Nilles, één van onze excursieleiders, ons een polypoor op een sparrenstomp. In het veld durfden we er geen naam aan te geven. De dakpansgewijs groeiende vruchtlichamen bestonden uit dunne enigszins gezoneerde hoedjes met een scherpe rand. Hoofdzakelijk wit van kleur maar bij aanraking en oudere exemplaren bruinig wordend. Het werd 's avonds gedetermineerd als *Tyromyces chioneus* (Sneeuw Witte kaaszwam).

Duitse deelname (Ditte Bandini)

Terwijl Bernd in vroegere tijden reeds een enkele keer had deelgenomen aan werkweken van de NMV, was het voor mij de eerste keer. Omdat de andere deelnemers elkaar al goed kenden, was ik een beetje benauwd over hoe men ons zou ontvangen, en of we zouden worden behandeld als buitenstaanders. Maar het tegengestelde was het geval: vanaf het eerste moment werden we zeer hartelijk in de groep opgenomen. De werksfeer was aangenaam en de manier waarop de deelnemers met elkaar omgingen was heerlijk ontspannen, vriendelijk en coöperatief. Het was nooit zo dat iemand uitsluitend alleen voor zichzelf werkte en

Figuur 8. Geelbruine sapsteel (*Hydropus subalpinus*). (Foto: Ditte Bandini)

microskopiseerde, integendeel, het was een levendige uitwisseling van paddenstoelen, advies en commentaar. De tafels in de werkruimte waren zó geplaatst, dat men elkaar kon zien, en de eenheid in de groep maakte op ons grote indruk. Ook de tochten werden altijd samen gehouden. In tegenstelling tot hoe het er meestal in Duitsland toegaat, waren deze excursies niet beperkt tot 2 of 3 uur, waarin men in een relatief snel tempo een vrij groot gebied door wandelt, maar duurden ze vaak een uur of vijf, waarin een relatief klein gebied zeer grondig werd onderzocht. Een positief neveneffect van dit soort excursies was dat je in alle rust kon fotograferen en toch de verbinding met de groep nooit kwijt raakte.

De plaats voor de Werkweek was heel goed gekozen. Rond deze tijd was het op veel plaatsen in Duitsland te droog voor paddenstoelen, maar wegens de ligging van Kell am See aan de westelijke rand van de Hunsrück met de orografische regenval ("Steigungsregen")

Figuur 10. Bleek pelsbekertje (*Trichophaea woolhopeia*). (Foto: Ditte Bandini)

konden we hier toch heel veel vinden, zoals bijvoorbeeld *Leucoagaricus bulbiger*. In de bedding van een kreek vonden we het leuke Bleek pelsbekertje (*Trichophaea woolhopeia*), en iets verder Geelsteelhertezwam (*Pluteus romellii*). In een dennenbos stond *Inocybe tabacina*, en in het veen Purperbruine wolvezelkop (*Inocybe leptophylla*) en Groenvoetvezelkop (*Inocybe calamistrata*), om maar een paar van de leuke paddenstoelen te noemen. Een aparte vondst uiteindelijk, die vaak in de beukenbossen van Duitsland voorkomt, ging in de werkruimte van hand tot hand, want hij is zeer zeldzaam in Nederland: Geelbruine sapssteel (*Hydropus subalpinus*). Voor ons was de Buitenlandse Werkweek een fantastische

ervaring, met heel lieve en goed geïnformeerde deelnemers, die we alle lief gekregen hebben; een volgende Buitenlandse Werkweek willen we graag terugkomen - als we kunnen!

Met dank aan Bert Tolsma en Atte van den Berg voor de organisatie en Ellen Huijser en Nel Bulthuis voor het bijhouden van de vondstenlijst.

Figuur 9. Groenvoetvezelkop (*Inocybe calamistrata*). (Foto: Ditte Bandini)

Een aparte vondst uiteindelijk, die vaak in de beukenbossen van Duitsland voorkomt, ging in de werkruimte van hand tot hand, want hij is zeer zeldzaam in Nederland: Geelbruine sapssteel (*Hydropus subalpinus*). Voor ons was de Buitenlandse Werkweek een fantastische

1. 'Steigungsregen' of 'Stauregen' ontstaat, wanneer wind vochtige lucht vanuit de zee of laagland langs bergketens of hoge heuvels laat opstijgen.